

TÜRKİYE'DE YEREL BASININ GELİŞMESİ ÜZERİNE NOTLAR

O. Fırat

Emperyalizmin bir anlamda yeni bir ifade biçimi olan "küreselleşme" söylemi içinde Türkiye'de siyasette ve ekonomide özellikle son 15 yıldır yaşanan süreç, yazılı-sözlü basında da yansımaları bulmuştur. Son yıllarda "yükselen değerler" in gözde basın kuruluşu radyo-TV olmakla birlikte, yazılı basın da radyo-TV ile görünürde rekabet içinde ama gerçekte bütünleşmiş olarak, her ne kadar, önemini görece olarak bir miktar kaybetmiş görünse de geleneksel "habercilik" anlayışının oldukça uzağında, bir siyasi-ekonomik çıkar sağlama aracı olarak halâ önemini korumaktadır. Bugün Türkiye'nin hemen hemen bütün illerinde ve pek çok ilçesinde yazılı ve sözlü basın-yayın kuruluşları bulunmaktadır. Hatta, bazı yörelerde "sermaye"nin denetimi altında, "gazetecilik" yapma anlayışının çok dışında, çıkar sağlama amacına yönelik olarak "yerel radyo-TV/gazete tekelleri" oluşmuştur. Ulaşılan son nokta, Türkiye'nin 1800'lerden bu yana yaşadığı siyasi ve ekonomik değişim/gelişim sürecinin belki de pek doğal sayılamayacak bir parçası ve sonucudur.

Bir çok alanda olduğu gibi, basın açısından da genel olarak İstanbul'un

"merkez", diğer yörelerin "taşra" sayıldığı dikkate alınırsa, Türkiye'de basının hem yabancı dilde (Fransızca olarak İzmir'de), hem de Türkçe (Mısır'da) olarak taşrada doğduğu görülmektedir. Bu durum, merkez (iktidar) ile yerel güç (muhalafet) odakları arasındaki çelişkilerin bir ifadesi olarak ele alınabilir. Son bir buçuk asrı biraz aşan zaman dilimi dikkatle incelenirse, yerel basının en azından niceliksel gelişiminde, iktidar ve muhalafette kimlerin olduğundan bağımsız olarak, bir iktidar-muhalafet çekişmesinin önemli rol oynadığı da açıkça görülmektedir. Merkezi yönetimin işlevi, ana hatları ile bir yanda mevzuat ile "kendi çizdiği sınırların dışına çıkmaya çalışanları" denetim altına almaya çalışması, öte yandan, karşı-tepki organlarının yaratılması biçiminde tezahür etmiştir. Bu bağlamda, yerel basının ya da taşra basınının gelişmesinde merkezi yönetimin önemli katkısı olmuştur. Söz gelimi, 1860'lı yılların ortalarında vilayet gazetelerinin çıkarılmaya başlaması ile birlikte, II. Meşrutiyet'in ilanına kadar geçen süre içinde bir çok yöre ilk kez gazete ile karşılaşmıştır.

II. Meşrutiyet'in ilk yılları tam anlamı ile bir yerel basın patlamasını bera-

berinde getirmiştir. Önce, II. Meşrutiyet'in ilanını zorunlu hale getiren İttihat ve Terakki yanlılarının süreli yayınları, kısa bir süre sonra, bu örgüte karşı çıkan Hürriyet ve İtilafçıların yayın organları, Anadolu'nun bir çok yöresinde yandaşlarına hitap etmeye başlamıştır. İttihatçıların Babıali Baskını'ndan sonra, siyasal iktidara etkin bir şekilde sahip çıkmalarnın ardından basınla ilgili olarak çıkarılan mevzuat, 1908'den önce basın özgürlüğü isteyenlerin iktidara geçtikten sonra bu isteklerinde ne denli tutarlı olduklarını gösterir niteliktedir.

Yerel basındaki bir diğer önemli sıçrama noktası Milli Mücadele yıllarında yaşanmıştır. Milli Mücadele yıllarında, "taşra" sayılan Anadolu'nun özellikle işgal altında olmayan yörelerinde çok sayıda süreli yayın bağımsızlık yanlısı bir çaba içinde olmuştur (İşgal bölgelerinde ise Anadolu kıyımına karşı yayınların önemli sayıya ulaştığı bilinmektedir). 1919-1923 döneminin bir diğer özelliği ise, söz konusu dönem içinde, geçmişte "taşra" olan Ankara'nın kısa bir süre için de olsa İstanbul'un yanısıra ikinci bir "merkez" haline gelmesidir. Ne var ki, bu süreç kısa sürmüş ve İstanbul, Milli Mücadele'nin hemen ardından tekrar tek merkez niteliğine bürünmüştür.

1930'ların başında Serbest Fırka'nın kurulması, etkin bir muhalefet aracı olarak basının Anadolu'da yaygınlık kazanmasına neden olmuştur (Bugün Milli Kütüphane'de Serbest Fırka yanlıları tarafından çıkarılan birçok süreli yayının bulunmayışı ilginçtir).

Serbest Fırka deneyiminin hemen ardından Kemalist yönetimin, Türkiye'de ancak XX. yüzyılın hemen öncesinde ve sonrasında görülmeye başlayan "ulusculuk" ideolojisi doğrultusunda, yeni bir toplum biçimlendirmeye yönelik olarak sivil-asker bürokratları, aydınları ile çı-

kar ilişkisi içinde bulunan eşrafı, Halkevleri etrafında toplamaya çalışması da siyasal iktidarın çok kısa bir dönem yaşayabilen yasal muhalefete karşı tepkisi olarak değerlendirilebilir. Bu tepki sonucu bir yandan 1931 Basın Kanunu çıkarılırken, bir yandan da Halkevleri dergiciliği olarak adlandırılacak bir dönem başlatılmıştır. 1950'ye kadar geçen süre içinde 60'ın üzerinde Halkevi dergisi çıkarılarak Kemalist ideolojinin Anadolu'da etkinlik/yaygınlık kazanmasına çalışılmıştır (Hakevleri dergilerinin genel içerik çerçevesinin Ankara'dan çizilmesi, merkezi yayın organı olan *Ütkü*'de dergilere yönelik eleştiriler getirilmesi üzerinde durulması gereken bir noktadır). Demokrat Parti'nin 1950 yılında iktidara gelmesinden sonra gerçekleştirdiği ilk icraatlar arasında Halkevlerinin ve buna bağlı olarak Halkevleri dergilerinin kapatılmasının bulunması şaşırtıcı değildir. Bu arada belirtilmesi gerekir ki, uluslararası konjonktüre bağlı olarak II. Dünya Savaşı'ndan sonra çok partili siyasal yaşama geçilmesi, yerel basında yeni bir dalgayı da beraberinde getirmiştir. Halk Partisi iktidarına duyulan tepki birçok Anadolu kentinde çok sayıda gazete ve derginin yayın hayatına başlamasına neden olmuştur.

1950'den sonraki dönem, değişen Dünya koşullarına da bağlı olarak, iktidarların basın üzerinde siyasal gücün yanısıra yaygın ekonomik gücü de kullanmaya başladığı yılları içerir. Demokrat Parti'nin "besleme basın"ı oluşturması bunun örneklerinden birisidir. Siyasal iktidarların kendilerini destekleyen yayın organlarını özellikle abone ve reklam yolları ile desteklemesi bugüne kadar süregelen bir uygulama halini almıştır.

1960 sonrasında yerel basın, bir yandan yeni beklentilerin sözcüsü olurken, bir yandan da Basın İlan Kuru-

mu'nun işleyişi, yalnızca resmi ilanlarla bile beslenebilen, yazısızlıktan her sayısı aynı çıkmaktan çekinmeyen, çeşitli iktidar odaklarına yeri geldiğinde araç olmaya açık süreli yayınların da hayat bulmasına elverişli ortam yaratmıştır. Yerel yönetimlerin merkezi iktidar yanında olanaklarının artmaya başlaması, daha fazla çekilmeye sahne olması ve önem kazanmasıyla bu tür yayın organları da yeni varoluş temelleri bulmuşlardır. Bir dönem, İstanbul'da eskiyen teknolojinin Anadolu'ya aktarılmasıyla daha fazla makineye kavuşulması, bu sürece kan vermiştir. Yerel siyaset kadar, yerel tarih tefrikaları, sanat sayfaları da yerel basının ürün çeşitliliğine katkıda bulunmuştur. Sonraki aşamada ise, İstanbul basınının çok daha pahalı yeni teknolojiler ithal etmesi, hızını artırması, Anadolu örgütlülüğünü güçlendirmesi ve yerel baskılar yapabilir hale gelmesiyle, Anadolu basını rekabet gücünü fazlasıyla yitirmiş, genel okuyucu, çok daha büyük oranda İstanbul basınının izleyicisi olmuştur. Bu gelişme, gazetelerin yerel aydınların aracı olmak yerine yerel siyaset ağalığının aracı olma yönünde yaşadığı ekonomik, teknolojik baskıyı daha

da yoğunlaştırmıştır.

Sonuç olarak denebilir ki, Türkiye'de yerel basının gelişmesi, genel olarak basının gelişmesinden doğal olarak bağımsız değildir, siyasal iktidarla ve eğer varsa muhalefette çok yakından ilişkilidir. Siyasal iktidar, bir yandan kendisini destekleyen basının güçlenmesi, destekleyebilecek basının oluşması için çaba harcarken, mevzuatı muhalif basını denetleyebilmenin bir aracı olarak kullanılmaktadır. Muhalefet ise, kuramsal olarak basın özgürlüğü, "eşitlik" istemektedir. Ancak, siyasal güçlerin yer değiştirmesi, bir diğer ifade ile iktidarın muhalefet, muhalefetin iktidar olması halinde ise roller değişmektedir. 27 Mayıs İhtilalinin ardından gelen birkaç yıl, 12 Mart ve 12 Eylül darbelerinin hemen öncesi gibi çok özgün nitelikler taşıyan dönemlerin dışında (söz konusu dönemlerde demokrasi olduğu düşüncesi ileri sürülmeksizin), Türkiye'deki "demokrasi"nin gelişmişlik düzeyi ile basının gelişmişlik düzeyi arasında birebir ilişki bulunmaktadır ve bu durum kaçınılmaz olarak gerek niteliksel, gerekse niceliksel olarak yerel basına da yansımaktadır.

Ratip Tahir (Burak)
18. 10. 1958, Taş, Sayı: 1